

KİTAP TANITIMI/BOOK REVIEW:

RÜ'YETULLAH: AKIL ÂYİNESİNDE CEMÂLULLAH'I SEYREYLEMEK

“Yeşilyurt, Temel. *Rü'yetullah: Akıl Âyinesinde Cemâlullah'ı Seyreylemek*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2019, 308 s.

Sibel KAYA
Arş. Gör., Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kayseri
Research Assitant, Erciyes University Faculty of Theology, Kayseri
sibelkaya@erciyes.edu.tr
orcid.org/0000-0003-1302-1655

Abstract

The aim of this article is to review the book, *Rü'yetullah: Akıl Âyinesinde Cemâlullah'ı Seyreylemek* (Seeing Allah: Gazing at God's Grace through the Mirror of Intellect). The problem of God's being seen has been widely discussed in Islamic theology. This work not only sheds light on these discussions but also approaches the issue from different angles. The book analyses the rational possibility and scriptural narrative of seeing God in this life and the hereafter, also questioning the probable ways of seeing God. Hence the work elaborates the long discussed issue of kalam, ru'yatullah (seeing Allah/beatific vision), systematically and analytically, presenting it to modern readers.

Keyword: Kalâm, Beatific Vision, Mu'tazila, Ash'arita, Tanzih, Tashbih.

Öz

Bu yazı “Rü'yetullah: Akıl Ayinesinde Cemaullahı Seyreylemek” isimli kitabın tanıtımını içermektedir. Rü'yetullah problemi İslâmî teolojide geniş çaplı olarak tartışılmıştır. Eser bu tartışmalara ışık tutmakla birlikte problemi farklı boyutlarıyla ele almaktadır. Eserde dünya ve ahiret yaşamında Allah'ın görülebilenin akli ve nakli imkânı üzerinde durulmaktadır. Ayrıca şayet böyle bir imkân varsa bunun nasıl gerçekleşeceği de sorgulanmaktadır. Bu yönüyle eser kelâmın klasik bir konusu olan rü'yetullah meselesini sistematik ve analitik bir tarzda inceleyerek günümüz insanının zihin dünyasına açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Rü'yetullah, Mu'tezile, Eş'arî, Tenzih, Teşbih.

İnanç alanı ile ilgili zihnimizi zorlayan pek çok sorudan biri de hiç şüphesiz Allah'ın görülebilirliği hakkındadır. Dinin hem bize çok yakın hem de bizden çok ötelede olarak tasvir ettiği yaratıcının görülebilmesi gerçekten imkân dâhilinde midir? Şayet imkân dâhilinde ise bu görme olayı nasıl gerçekleşecektir? İslâm kelâmında rü'yetullah başlığı altında ele alınan bu meseleye âlimler büyük bir önem atfetmişlerdir. Öyle ki bu mesele kelâmî ekollerin farklılaştığı hususların

başında zikredilmiştir. Tanıtımını yapacağımız Prof. Dr. Temel Yeşilyurt'un kaleme aldığı bu eser, rü'yetullah meselesini pek çok farklı boyutuyla ve derinlemesine analiz etmektedir.

Yazar, kitabın başlığına "Akıl Âyinesinde Cemâlullahı Seyreylemek" ifadesini ekleyerek esasında rü'yetullah tartışmalarının muhtevasına dair önemli bir ipucu da sunmaktadır. Nitekim yürütülen tartışmaların çoğunlukla kuramsal ve teorik olduğu dikkatli bir okuyucunun gözünden kaçmayacaktır. Bu açıdan kelâm ekolleri rü'yetullah meselesini nakle de sıklıkla başvurmakla birlikte te'vil metodunu öne çıkararak ve akli çıkarımlarla tartışmışlardır. Dolayısıyla meselenin tartışıldığı temel zemin akıldır. Bu durum ihtilafların ortaya çıktığı pek çok kelâmî meselede de mevcuttur. Rü'yetullah meselesinde de akli temellendirmenin öne çıkması farklı görüşlerin ortaya çıkmasının bir nedeni olmuştur.

Kitap on bölümden oluşmaktadır. Sistematik bir biçimde planlanan her bir bölüm meselenin farklı bir boyutuna ışık tutarak konunun anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Yazar konunun önemini teolojik dilin sahip olduğu çıkmazlar üzerinden dile getirmekte ve şayet Allah'ın görülebilirliği düşüncesinin tutarlı ve anlamlı oluşu ortaya konabilirse teolojik dile önemli bir katkı sağlanacağına işaret etmektedir. Bu bağlamda birinci bölüm "Teolojide Paradigma Arayışları" başlığını taşımakta ve tenzihi ve teşbihi dil üzerine odaklanmaktadır. Burada Tanrı'nın aşkınlığına vurgu yapan tenzihi dil ve O'nun içkinliğine vurgu yapan teşbihi dil arasında bir denge kurulması gerektiğine işaret edilmektedir. Nitekim rü'yetullah konusu böyle bir dengenin sağlanması hususunda önemli açılımları içinde barındırmaktadır. Çünkü nihayetinde rü'yetullah, yani insanın Allah'ı görebilmesi beşeri bir olgudur. Diğer taraftan görmenin nesnesi müteâl (aşkın) bir varlık olduğundan konu metafizik bir boyutu da içermektedir. Bu durumda hem teşbihe düşmeden Tanrı'nın görülebilirliği olgusunu temellendirmek hem de bu görmenin insan için nasıl mümkün olacağını izah etmek gerekmektedir. Yazara göre Sünnî düşünce teşbihe düşmeden Allah'ı görebilmenin imkânını temellendirmektedir. Ancak onlar bu görmenin mahiyeti yani nasıllığı konusunda bir izah sunmamakta burada daha çok bilinemezci (agnostik) bir tavır takınmaktadırlar.

Kitabın ikinci bölümü "Görme Eylemi/Eylemin Anlamı" başlığını taşımaktadır. Şayet rü'yetullah mümkünse bunun nasıl gerçekleşeceği izaha muhtaçtır. Bu nedenle bu bölümde görme eyleminin mahiyeti, öğeleri gibi konular ele alınmıştır. Yazar, beşeri düzlemde görme eyleminin, göze gelen uyarıcıların algılanarak, tahayyül ve entelektüel yetilerce işlenmesi sonucu meydana gelen bir olgu olduğunu ifade etmektedir. (s. 49) Görme eylemi ile algılanan şeyler; renkler, ışıklar, miktarlar, güzellik ve çirkinliktir. Ancak bu algının meydana gelebilmesi için birtakım şartlar gereklidir. Bunlar; duyu organlarının sağlamlığı, objenin görülebilir türden olması, fazla uzak ve yakın olmaması, şeffaf olmaması, engelin olmaması ve karşılıklı bulunuştur. Dolayısıyla görme eylemine konu olan öğelerin hepsi duyumsanabilir ve herhangi bir aşkın referansa sahip değildir.

Yazar burada göz teriminin sık bir biçimde mecazi olarak da kullanımına dikkat çekmektedir. Bu anlamıyla göz akî ve manevî anlayışa karşılık gelir. Ancak hangi

anlamıyla ele alınırsa alınsın görülebilir nesnelere neler olduğu hususunda bir uzlaşma söz konusu değildir. Yazar bu doğrultuda farklı ekollerin görmeye dair görüşlerine yer vermektedir. Sünnî düşüncede “var olma” görülebilir olmanın temel koşuludur. Yani var olan görülebilir. Ayrıca bu düşünceyi benimseyenler, beşeri düzlemde geçerli olan görme eyleminin şartlarının Allah söz konusu olduğunda zorunlu olmadığını iddia etmiştir. Dolayısıyla Allah’ı görmenin imkânını bu şekilde temellendirmişlerdir. Mu’tezile ise yalnızca cisimlerin görülebileceğini iddia eder. Allah ise bir cisim değildir. Bu doğrultuda Mu’tezile rü’yet ifade eden ayetleri Allah’ın bilinmesi olarak yorumlamıştır. Bu şekilde onlar Allah’ın gözle görülebilme imkânını kabul etmemişlerdir.

Ayrıca yazar meselenin izahı açısından Kur’an’da yer alan rü’yetullah ile ilgili terminolojinin de tespit edilmesinin gereğine değinmektedir. Bu doğrultuda *nazar* ve *basar* kavramlarının izahını yapmaktadır. Bunlar hem görme eylemi hem de bu eylemi gerçekleştiren alet anlamında Kur’an’da kullanılıyorsa da yazara göre, buradan yola çıkarak bu ifadelerin Allah’ı görme anlamı taşıdığına dair Kur’an’dan açık bir işaret bulmak mümkün olmamaktadır. Çünkü Allah “gözlerin Allah’ı idrak edemeyeceği” (En’âm 6/103) şeklindeki ayet-i kerimesinde de aynı kavramı kullanmaktadır. Bu doğrultuda yazar ikinci bölümün son başlığını görme ve idrak etme arasındaki ayrıma ayırmaktadır. Buna göre bir nesnenin idrak edilemez olması görülemez olması anlamına gelmez. Çünkü idrak etmek bir şeyin mahiyetini ve anlamını bilmeyeyle gerçekleşen artı bir durumdur. Ancak görme ve idrak arasında böyle bir farklılığın bulunması ve görme ile diğer ilgili kavramların geçtiği diğer ayetler Allah’ın gözle görülebileceğine doğrudan işaret etmemektedir. (s. 76)

Yazar üçüncü bölümde rü’yetullah tartışmasının temel sorunlarından biri olan “Allah’ın dünyada görülmesi” meselesine değinmektedir. Burada yazar Sünnî düşüncenin bu husustaki tavrının genel olarak olumsuz olduğunu dile getiriyor. Ayrıca akıl ve nakil açısından Allah’ın dünyada görülmesinin imkânsızlığını açıklıyor.

Dördüncü Bölümde ise rü’yetullahın gerçekleşme alanlarından biri olarak öne sürülen “Tanrı’nın Rüyada Görülmesi” sorunu ele alınıyor. Yazar öncelikle rüyanın kelâmda bir bilgi kaynağı olmadığını dile getiriyor. Sonrasında ise böyle bir şeyin imkan dâhilinde olup olmadığı üzerinde duruyor. Son dönemde bazı teologlar, rüyada rü’yetullahın imkânsızlığını gösteren herhangi bir delil bulunmamasından hareketle bunun imkânına hükmetmektedirler. Ancak yazara göre bu görüş problemlidir. Çünkü bir peygamber olarak Hz. Musa bile Allah’ın tecellisi dağa aksettiğinde ve dağ darmadağın olduğunda buna dayanamayarak baygınlık geçirdiği halde insanların rüyasında buna güç yetirebilir oluşu makul değildir. Bu nedenle yazarın kanaati rüyada Allah’ın görülmesinin mümkün olmadığı yönündedir.

“Rü’yetullahın Rasyonel Temelleri” başlığını taşıyan beşinci bölümde ise yazar rü’yetullah tartışmalarının klasik kelâm kaynaklarında üç kategoride ele alındığını aktarmaktadır. Birincisi terimin anlam ve mahiyetini irdeleyen kavramsal

çerçevenin oluşumu hakkındadır. İkincisinde rü'yetullahın aklî imkânı üçüncüsünde ise nassen gerçekliği ele alınmaktadır. Yazarın tespitine göre rü'yetullah doktrininin keskin bir şekilde tartışma konusu edilmesi rasyonalist kelâmcıların bunu inkâr etmeleri sonrasında meydana gelmiştir. Bunlara karşın Eş'arî kelâmcılar Allah'ın görülebilirliği konusunu aklî bir zorunluluk olarak izah ederken, Mâtürîdî kelâmcılar ise aklî bir imkân olarak görmüşlerdir. Bir sonraki bölümde yazarın detaylı olarak ele alacağı üzere nasların hem Allah'ın görülebilmesine hem de görülememesine dair argümanlar içermesi kelâmcıları meseleyi aklî bakımdan temellendirmeye sevk etmiştir.

Eş'arîlerin "her var olan görülebilir" şeklindeki temellendirmeleri bu çabanın bir sonucudur. Ancak daha sonra Gazzâlî'nin de haklı olarak dile getirdiği gibi, "var olma" görebilme ile ilgili potansiyeli yansıtır. Yoksa bu her var olanın görülebileceği anlamına gelmez. Nitekim bizler çeşitli nedenlerle var olan çoğu şeyi görememekteyiz. Yazarın da benimsediği bu düşünceye göre ancak uygun zaman ve uygun koşullar sağlandığında "her var olan" görülebilir. Sonuç olarak akıl her ne kadar rü'yetullahın imkânına dair veriler sunsa da rasyonel bir doğrulama seviyesine ulaşamamaktadır. Rasyonel doğrulama ancak aklın kesin bir hükme ulaşması ile söz konusu olmaktadır. Burada Allah'ın görülebilmesi sorunu mahiyeti gereği ahirete yönelik bir durumu ele alıyor ve de aşkın bir varlık olan Tanrı'yı konu ediniyor. Dolayısıyla yazarın bu noktadaki kanaati; aklen, imkânı olmakla birlikte rü'yetullahın kanıtlanamayacağı yönündedir.

Altıncı bölümde yazar "Âyet'in Delâleti/Delâletin Anlamı" başlığıyla rü'yetullahın nasılığı olgusunun Kur'an'a dayalı olarak çözümlemesini yapıyor. Bu hususta öne çıkan ayetlerden biri Hz. Musa'nın Allah'la konuşması ve O'nu görmek istemesini konu edinmektedir. (Arâf 7/143) Sünnî düşünce ayeti Allah'ın görülebilir olmasına bir işaret olarak algılamıştır. Buna göre şayet Allah'ı görmek imkânsız olsaydı, Allah bu istek karşısında bunun mümkün olmadığını söylerdi ve bundan dolayı da Hz. Musa böyle bir istekte bulunmazdı. Diğer taraftan Allah'ın elçisi olma sıfatını taşıyan peygamberin O'nun hakkında imkânsız olan bir şeyi talep etmesini peygamberlik görevi ve sorumluluğuyla çelişeceğini iddia etmişlerdir. Yazara göre bu argüman her ne kadar ayet üzerinden dile getirilmiş olsa da nihayetinde aklî bir argümandır. Bu nedenle karşıt fikirler de buradan yola çıkarak kendi argümanlarını oluşturmuşlardır. Nitekim Mu'tezile'nin argümanına göre Hz. Musa, akli bir çıkarımla Allah'ın görülmesinin imkânsızlığını bilmekteydi ancak bunu bilmeyen kavmine nakille teyit etmek gayesiyle böyle bir talepte bulunmuş olması mümkündür. Nitekim yazara göre ayetten yola çıkarak ulaşılabilecek daha net sonuç ayetin ikinci kısmında geçen Allah'ın "Ben'i göremezsin" şeklindeki cevabıdır. Bu nedenle ayetin rü'yetullahı kabul etmeyenlerin gerekçesi olması daha anlamlıdır. (s. 153)

Kıyâme suresi 22/23. ayetlerde geçen "O gün bazı yüzler vardır ki ışıl ışıl parılayacaktır, Rablerine bakıp dururlar." ifadesi de her ne kadar Allah'ın görülebileceğini iddia edenler tarafından delil gösterilse de yazar burada bakma ve görme arasındaki ayırmadan yola çıkarak ayetin Allah'ın görüleceğine dair kesin bir delil oluşturmadığını ifade etmektedir. (s. 167) Ancak yazarın bu yorumu bir

şekilde Allah'ı görmenin gerçekleşebileceğini dışlamamaktadır. Yalnızca, böyle bir görme gerçekleşecekse bunun tam anlamıyla açıklanamayacağına işaret etmektedir. (s. 173)

Bu bölümde ilgili diğer bazı ayetleri (Yunus 10/26; el-Ankebût 29/5; el-Mutaffifin 83/15) de analiz eden yazar rü'yetullahı kabul edenlerin de reddedenlerin de Kur'an'a dayandıklarına dikkat çekmektedir. Bu alanda ortaya çıkan bu belirsizlik hadisler söz konusu olduğunda bir ölçüde açıklık kazanmaktadır. Bu nedenle yedinci bölüm "Gökyüzünde Ayı Görebilmek" başlığı altında problemin çözümüne yönelik olarak hadislerin katkısına ayrılmıştır. Hadis külliyatında ki "İşte Rabbinizi de ayı ve güneşi gördüğümüz gibi göreceksiniz." rivayeti çeşitli varyantları ile önemli bir yere sahiptir. Bu kısımda ilgili rivayetler hadislerin metin tenkidi açısından ele alınıyor ve teolojik bir tartışma olan rü'yetullah problemine katkısı tespit edilmeye çalışılıyor. Yazara göre bu hadisler Allah'ın ahirette görülebilmesine dair herhangi bir belirlemede bulunmaksızın imkânına ilişkin önemli bir imada bulunuyor. Ancak nihai anlamda bu görmenin nasıllığına ilişkin bir açıklama getirmiyor.

Sekizinci bölümde yazar "Alternatif Paradigmalar" başlığı altında Mücessime-Müşebbihe gibi teşbihçi ve Mu'tezile ve Şiâ gibi tenzihiçi ekollerin rü'yetullahı dair Sünnî paradigmaya muhalif görüşlerine ayrıntılı olarak yer veriyor. Bunlardan teşbihi benimseyenlerin görüşlerine göre Allah görülebilir ve beş duyu ile kavranabilir olma açısından cisimlerle özdeşdir. Dolayısıyla onlar için Allah'ın görülmemesi gibi düşünce söz konusu değildir.

Allah tasavvurunda tenzihi öne çıkaran Mu'tezile ve Şiâ ekollerine gelince onlar Yüce Allah'ın kendi özü ile kaim olması ve hiçbir şeye ihtiyaç duymaması ile bir mahalli gerektiren görülme eylemi arasında çelişki bulunduğunu iddia ederler. Bu doğrultuda rü'yetullah olgusunu selbiyattan kabul ederek bir tenzih sıfatı gibi yorumlarlar. Rü'yetin imkânsızlığına dair hem akli hem nakli deliller getiren Mu'tezile açısından görünür âlemde söz konusu olan ve birtakım şartları bulunan görme eyleminin Allah için geçerli olması söz konusu olamaz. Onlar bu düşüncelerini akli bir zorunluluk olarak dile getirmişlerdir. Ancak yazara göre bu konuda ileri sürülen akli deliller büyük ölçüde polemige dayalıdır. Mu'tezile'nin kullandığı nakli temellendirme ise daha çok te'vile dayalıdır. Onlar literal olarak görme anlamını verebilecek ifadeleri mecazi olarak algılamış ve bilme, bekleme gibi anlamlar vermiştir. Dolayısıyla Mu'tezile'nin rü'yetullahı kabul etmemesi yalnızca gözle görme anlamı için geçerlidir. Rü'yetullah olgusu farklı anlamlara gelecek şekilde izah edildiğinde buna itiraz etmedikleri görülmektedir. Yazarın bu noktadaki önemli bir tespiti de rü'yetullahın lehine ve aleyhine olan anlatımların büyük ölçüde yorumsal ve tartışmalı oluşudur. Bu nedenle bu hususta kati bir yargıya varmak zorlaşmaktadır.

Dokuzuncu bölüm olan "Anlamın Belirginleşmesi" başlığı altında rü'yetullahı probleminin çözümüne yönelik yazarın kendi yöntemini oluşturduğunu görmekteyiz. Yazarın geçmişin birikmiş teorileri karşısındaki tavrını uzlaştırmacı olarak nitelendirebiliriz. Nitekim o bu tavrını "tenzih-teşbih dengesi" söylemi

üzerinden kurgulamıştır. Yazara göre Allah'ın görülebileceğini mümkün kılacak olan yaklaşımın, tenzihçi söylemin Allah'ın mutlak aşkınlığını koruma refleksini dikkate alması gerekmektedir. Bu endişeyi bertaraf ettikten sonra, naslara ilişkin aykırı yorumları, nasların bütünlüğünü dikkate alan bir yaklaşımla, tutarlı ve anlaşılabilir bir evrene doğru yöneltebilmelidirler. (s. 238) Diğer taraftan Allah'ın ahirette görülebilmesi gibi metafizik bir olgu hakkında salt rasyonel bir değerlendirme mutlak yeterlilik iddiasında olamaz. Bu iddialar ancak olasılık bildirirler. Dolayısıyla yazara göre akıl, Allah'ın görülmesi tezinin imkânını belirleyebilir, ancak mutlak anlamda reddedemez.

Rü'yetullah tartışmalarında yaşanan amaç kaymasına ve mezhep taassubuna dikkat çeken yazar bu bölümde teolojik çalışmalarla ilgili önemli bir perspektif de sunmaktadır. Buna göre teolojinin temel hedefi olan Allah'ı bilme ve anlaşılır kılma çabası ile hareket ederek olası bütün düşünce biçimlerini hesaba katmak ve onların çürük taraflarını ayıklayarak olumlu ve yapıcı yönlerinden yararlanmak, bu temel amacın gerçekleşmesine olumlu katkı sağlayacaktır. (s. 250)

Son bölüm "Allah'ı Görmenin Niceliği" olarak isimlendirilmiştir. Burada Allah'ı görmeye verilen en kapalı anlamın gözle görmek olduğu ifade edilmiştir. Akli bir bilme ve kalbi bir görme şeklinde verilen anlamların rü'yetullah karşıtı tezi bertaraf etmede önemli boyutlara sahip olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca rü'yetullahın nasılığı konusunda öne çıkan beş farklı tez olduğundan bahsedilmiştir. Bunlar gözle görme, kalple görme, bilme, bilakeyf görme ve metaforik bir anlam alt başlıkları altında incelenmiştir. Yazara göre, görme eyleminin anlamı kapsamlı bir perspektife yayıldığı takdirde anlamsal derinliğin sağlanması adına önemli bir adım atılmış olacaktır.

Sonuç olarak bu çalışmada Allah'ın müteâl ve yüce bir varlık olmasından dolayı, O'nu görmenin nasıl gerçekleşeceğine dair doğrudan bir betimleme yapmanın mümkün olmadığı vurgulanmaktadır. Bu meselede yapılan hiçbir yorum kesin ve mutlak bir açıklama getirmemektedir. Özverili bir çalışmanın ürünü olan bu eser, kelâmın klasik bir tartışması olan rü'yetullah meselesini analitik ve sistematik bir biçimde ele alarak konuyu günümüz insanının zihin dünyasına açmaktadır. Bu yönüyle eser klasik kelâmi meseleler üzerinde çalışma yapanlar için yol gösterici niteliktedir.